IHMISYYDEN SISÄ- JA ULKOPUOLEN UUDELLEENJÄRJESTELYÄ

Laura Oulanne

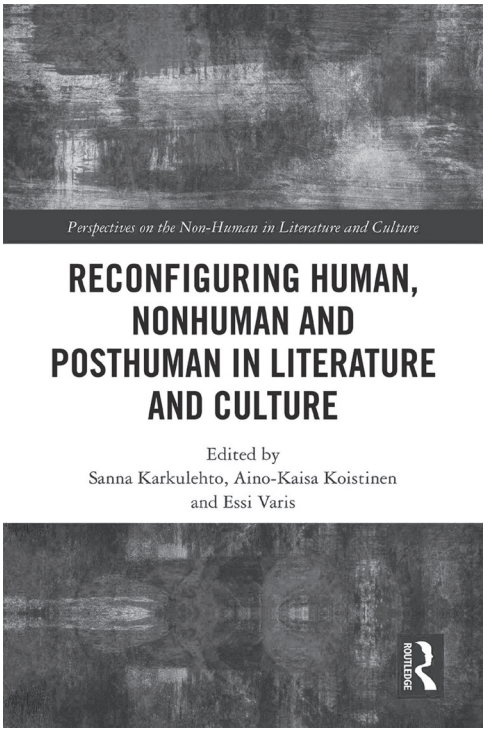

Sanna Karkulehto, Aino-Kaisa Koistinen ja Essi Varis (toim.) (2019) Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture. Routledge, New York & London. 286 s.

Posthumanismi ja sen tutkimukselliset naapurit, kuten uusmaterialismi, objektiorientoitunut ajattelu, ekokritiikki ja kriittinen eläintutkimus, ovat muokanneet viime vuosina monia perinteisesti ”ihmistieteiksi” luokiteltuja aloja. Suuntauksia yhdistää aikamme ympäristökriiseistä nouseva tavoite etsiä tapoja tehdä näkyviksi ja kuuluviksi ihmisen ohella ei-inhimillisiä toimijoita ja samalla hahmottaa, mistä ihminen oikeastaan koostuu. Posthumanistisesta näkökulmasta myös ihminen alkaa näyttää moninaisiin luonnollisiin ja teknologisiin ympäristöihin ja olioihin kietoutuneelta.

Osa ihmiskeskeisyyden kritiikistä on kiinnostavasti linjassa feministisen ja queer-tutkimuksen tavoitteiden kanssa. Tiukan humanistinen, ihannoitu ihmiskuva jättää ulkopuolelleen paitsi eläimiksi, esineiksi, kasveiksi ja kiviksi luokiteltuja olioita, myös koko joukon naisia, lapsia, vanhuksia, normatiivisten sukupuolirajoitteiden ulkopuolelle jääviä, vammaisia ja niin edelleen. Samoin posthumanistisia ja sukupuolentutkimuksellisia intressejä yhdistää pyrkimys metodologiseen itsereflektioon ja tutkimusotteisiin, jotka huomioisivat näkökulmien, ruumiiden ja kokemisen ja olemisen tapojen moninaisuuden.

Sanna Karkulehdon, Aino-Kaisa Koistisen ja Essi Variksen toimittama artikkelikokoelma *Reconfiguring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture* tarttuu ihmisen ja inhimillisen kulttuurin posthumanistisen ”uudelleenjärjestämisen” eettisiin ja metodologisiin haasteisiin. Millaisia tarinoita kerromme suhteestamme ei-inhimilliseen, miten ne vaikuttavat – ja voisimmeko kenties kertoa toisin (s. 6)? Monitieteisen kokoelman kirjoittajat kartoittavat posthumanistisen tutkimuksen mahdollisuuksia ja rajoja, etsivät uusia, eettisiä näkökulmia ihmisyyden ulkopuolelle rajautuviin toimijoihin sekä ihmiseen itseensä ja pohtivat metodologisia mahdollisuuksia haastaa ihmiskeskeisiä ajattelutapoja.

SUUNTIA HUMANISMIN JÄLKEEN

Kokoelman johdanto kartoittaa ansiokkaasti ihmiskeskeisyyttä haastavia ajattelun suuntia feministisestä posthumanismista mielenfilosofiaan ja ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Carole Guessen artikkeli posthumanismin ja kirjallisuuden risteyskohdista taas toimii oivana avauksena huolellisine käsitteenmäärittelyineen ja herättää lukijan tarkkailemaan käsitteiden käyttöä kokoelman muissa osioissa. Artikkelin erittelyssä *posthuman* viittaa erityisesti visioihin ihmisyyden tulevaisuudesta yhdistettynä erilaisiin teknologioihin, ja Guesse muistuttaa, että useimmille ajattelijoille ihminen on jo nykyisellään olemassa olevien (bio)tek-

nologiayhteyksiensä ansiosta ”ihmisen jälkeinen” (s. 25). Tähän voitaisiin lisätä, että jos teknologian lisäksi huomioidaan ne moninaiset tavat, joilla esimerkiksi bakteeriyhteisöt sekä erilaiset kemialliset ”vieraat” tekijät elävät osana ihmisolemustamme, kenties ihmistä ympäristöstä erillisessä ihannemuodossa ei koskaan ollutkaan (vrt. Alaimo 2010; Bennett 2010). Posthumanismi taas viittaa ihmisen uudelleenmäärittelyn mahdollisuuksien kriittiseen tarkasteluun, joka asettuu teknofobian ja transhumanistisen tekno-optimismin välimaastoon, kun taas post-antroposentrismi haastaa yleisesti ihmiskeskeistä ajattelua. Vaikka Guesse tekee tarkan eron posthumanistisen ja post-antroposentrisen tutkimuksen välillä, kokoelman muut artikkelit käyttävät kukin käsitteitä melko vapaasti, mikä on perusteltua – etenkin kun kokoelman tavoitteena on myös itse käsitteistön kokeileva uudelleenarviointi.

Artikkelissa ”Cyborganic Wearables: Sociotechnical Misbehavior and the Evolution of Nonhuman Agency” Patricia Flanagan ja Raune Frankjær kuvailevat ihmisen aistien täydentämistä vaateteknologiakokeiluissaan, kuten bambuhilkoissa, jotka muuttavat äänihavainnosta kerätyn datan päähineen käyttäjää ympäröiväksi liikkeeksi. Kirjoittajat sekoittavat teoriaa ja käytäntöä posthumanistiseksi visioksi, jossa teknologian mahdollisuudet kohdataan kriittisellä asenteella: myös *Bamboo Whisper* -päähineen kuvataan luovan samaan aikaan läheisyyden ja vieraantuneisuuden tunteita (s. 240). Marleena Huuhkan artikkeli taas tarkastelee toimijuutta suositussa *Minecraft*-pelissä laajasti uusmaterialistisesta näkökulmasta. Hahmotellessaan ihmisen ja materian toimijuuden leikkauspisteitä Huuhka ei esittele pelaajaa teknologian muokkaamana postihmisenä, vaan kuvittaa jo olemassa olevaa tilannetta, jossa toisiinsa verkottuneet inhimilliset ja ei-inhimilliset tekijät toimivat yhdessä. Kokoelman päätösluvussa Juha Raipola arvioi ekokritiikin ja nykykertomuksentutkimuksen kykyä tarttua ilmastonmuutoksen kaltaisiin emergentteihin ilmiöihin. Raipola haastaa materiaalisen ekokritiikin oletuksen, jonka mukaan materialla on oma tarinansa kerrottavana: se monipuolistaa käsitystämme tarinoista, mutta toisaalta lokeroi monisyisiä ilmiöitä ihmisymmärrykseen perustuviin narratiivisiin kategorioihin. Näin kokoelman avaava kysymys tarinankerronnan käytännöistä suhteessa ei-inhimilliseen yhdistyy laajempiin maailman tarinallistamisen ongelmiin, ja Raipolan analyysi osuu myös kokoelman eettisiin ja metodologisiin juonteisiin.

”TOISET” IHMISYYDEN KAAPISSA

Artikkelien tarkastelemat eettiset kysymykset koskevat paitsi suhdettamme ei-inhimilliseen myös ihmistä itseään. Marleena Mustolan ja Sanna Karkulehdon artikkeli yhdistää queer-tutkimuksen ja ihmiskeskeisyyttä kritisoivien suuntausten kysymyksiä hedelmällisesti analysoimalla hirviöhahmoja kolmessa lastenkirjassa. Lopputuloksena hahmottuu, miten hirviömäisinä kuvattuja ”toisia” rajataan normatiivisen itsen ulkopuolelle ja sullotaan metaforisiin kaappeihin, kuten mörkömäiset lapsenvahdit Tuutikki Tolosen teoksessa *Mörkövahti* (2015). Tarkastellessaan ihmiseksi kasvamisen haasteita ja jopa hirviömäisyyttä osana itseä lastenkirjallisuus voi olla positiivinen toisin tekemisen tila, joka rakentaa pohjaa inklusiivisemmalle etiikalle (McCormack 2018).

Hana Porkertován ihmisen ja opaskoiran suhdetta etnografisesti tarkasteleva artikkeli lähestyy “ihmisen toisia” eri näkökulmasta mutta päätyy osin samanlaisiin eettisiin johtopäätöksiin. Porkertová tutkii suhdetta yhteenliittymänä, jonka toimijuus on voimakkaampi kuin osiensa summa, mikä johtaa totunnaisten ihmisen ja eläimen rajojen kyseenalaistamiseen. Samalla artikkeli luo uutta ymmärrystä vammaisuudesta yhtenä toisiin toimijoihin nojaavana maailmassa olemisen tapana muiden joukossa. Normatiivisiin oletuksiin ihmiskehosta pureutuu myös Jonne Arjoranta tarkastellessaan *Alien vs. Predator* -pelin tarjoamaa mahdollisuutta eläytyä ei-inhimillisten olentojen kokemukseen. Tutkiessaan näihin olioihin liittyviä ruumiillis-kognitiivisia oletuksia artikkeli päätyy tarkastelemaan kriittisesti pelin suhdetta ihmiskehoon, jossa ihmisen ”normaali” kokemus näyttäytyy kapean ableistisena. Pelin tuottama vertailu fiktiivisten ruumiiden kokemusten välillä esittää ihmisen kuitenkin erilaisista teknologisista välineistä riippuvaisena, ”heikkona” ruumiina. Kokoelman artikkeleissa näkökulman siirtäminen pois kaikkivoivan ihmisen fantasiasta osallistuu myös perinteisten ihmistie-

teiden eettisiin keskusteluihin ja purkaa ”meille” ja ”toisille” varattuja totunnaisia lokeroita.

TUTKIJAT JA LUKIJAT IHMISKESKEISYYDEN TUOLLA PUOLEN

Bruno Latouria (2010, 489) seuraten toimittajat toteavat, että perinteisesti ”humanistiseksi” määritelty kirjallisuudentutkimus sopii hyvin ei-inhimillisten maailman toimijuuden hahmottamiseen, tarkasteleehan se lähtökohtaisesti ei-inhimillisiä, fiktiivisiä henkilöhahmoja (s. 7) – joskin toimittajat varoittavat niistä monista tavoista, joilla fiktio seuraa ihmiskeskeisiä malleja. Kokoelmaan kirjoittaneet kirjallisuudentutkijat tekevätkin tärkeää meta-metodologista työtä reflektoidessaan omaa lukijuuttaan ja kokeillessaan erilaisia ei-ihmiskeskeisiä lähestymistapoja.

Karoliina Lummaan artikkeli tarkastelee kotimaisen nykyrunouden esimerkkien avulla ei-inhimillistä toimijuutta osana kirjoittamista ja lukemista ja hahmottelee käytännössä tämän huomioivaa luentaa. Artikkeli leikittelee metaforalla, jossa esimerkiksi tietokoneen toimintalogiikan, eläinruumiiden liikkeiden ja lintujen äänten ei-inhimillinen läsnäolo vertautuu aaveisiin, jotka kummittelevat ihmisen omiksi luulluilla alueilla ja jotka tutkija voi noituudenomaisesti kutsua esiin. Lummaan lukukokeessa kriittinen tekstianalyysi yhdistyy affirmatiiviseen toiseuden läsnäolon tiedostamiseen.

Kokeellisesta kysymyksenasettelusta lähtee myös Kaisa Kortekallion oivaltavasti kognitiivisista lähestymistavoista ammentava artikkeli, joka lähestyy sekä Jeff VanderMeerin romaania *Hävitys* (*Annihilation*, 2014) että Timothy Mortonin ekofilosofista *Hyperobjects* -teosta (2013) ajattelukumppaneina, ensimmäisen persoonan kertojan tuottamina teksteinä, joiden kuvaamien ei-inhimillisten vaikutteiden imuun lukija voi tempautua säilyttäen kuitenkin tietoisuuden omasta paikantumisestaan ja luetun ”keinotekoisuudesta”. Kortekallio tarkastelee yhtä lailla fiktion kuin teorian lukijaa ympäristöönsä juurtuneena ja sen kanssa vuorovaikutuksessa toimivana ruumiina ja hahmottelee käsitystä jatkuvasti prosessissa olevasta ja vaikutteiden läpäisemästä subjektista.

Osin samaan teoriaperinteeseen nojaa Essi Variksen luenta ihmisen rajoja koettelevista henkilöhahmoista Neil Gaimanin *Sandman*-sarjakuvissa. Myös Varis pohtii kiitettävän kriittisesti ihmislukijan rajoitteita ja mahdollisuuksia sekä toisen kohtaamisen eettisiä ongelmia. Artikkeli osoittaa myös, että spekulatiivisten tekstien henkilöhahmot tapaavat edelleen noudatella normatiivisia käsityksiä samastuttavista subjekteista. Näin kokoelman kirjallisuudentutkijat tarkastelevat konkreettisella tasolla myös sukupuolentutkimuksen näkökulmasta oleellisia kysymyksiä paikantuneisuudesta, ruumiillisuudesta ja tavoista hahmottaa itseämme paitsi lukijoina myös subjekteina.

Karkulehdon, Koistisen ja Variksen toimittama kokoelma saavuttaa tavoittelemansa monialaisuuden ja tulee samalla valottaneeksi posthumanistisen tai ei-ihmiskeskeisen tutkimuksen suuntien moninaisuutta. Lähestymistapojen ja tekstien kirjosta huolimatta teos on suhteellisen helposti lähestyttävä. Laajimmin edustettuna ovat perinteisesti kirjallisuudentutkimukseksi määrittyvät artikkelit, mutta samalla juuri nämä hahmottelevat kiinnostavimmat vastaukset paitsi yksittäisiä tekstejä koskeviin, myös laajempiin eettisiin ja metodologisiin kysymyksiin. Sukupuolentutkimuksen näkökulmista kiinnostuneelle lukijalle teos tarjoaa useita sekä inhimillisiä että ei-inhimillisiä ajattelukumppaneita.

FT Laura Oulanne toimii post doc -tutkijana Helsingin yliopistossa ja Johns Hopkins Universityssa. Hänen tutkimuksensa käsittelee aineellisen maailman ja mielen rajoja englanninkielisten naismodernistien teksteissä. laura-amalia.oulanne@helsinki.fi

KIRJALLISUUS

Alaimo, Stacy (2010) *Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self.* Bloomington: Indiana University Press.

Bennett, Jane (2010) *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things.* Durham: Duke University Press.

Latour, Bruno (2010) An Attempt at a 'Compositionist Manifesto'. *New Literary History* 41, 471–490.

McCormack, Donna (2018) Queer Disability, Postcolonial Feminism and the Monsters of Evolution. Teoksessa Åsberg, Cecilia & Braidotti, Rosi (toim.) *A Feminist Companion to the Posthumanities*. Cham: Springer, 153–164.